

la ilgilidir. 77 (696) yılında Medâyin Valisi Mutarrif b. Mugire b. Şu'be'nin Haccâc'a karşı başlattığı isyanın bastırılmasında önemli rol oynamış, bizzat öldürdüğü âsi valinin başını önce Haccâc'a, ardından Halife Abdülmelik'e götürerek onların katında büyük itibar kazanmıştır. Abdülmelik, bu başarısı dolayısıyla Dimaşk yakınındaki Berze köyünü ona iktâ etti; Haccâc da kendisine aynı vergileri toplama görevini verdi. Ancak bu görevi sırasında Haccâc'la araları açıldı ve onun kendisini öldürmek istediğini ileri sürerek topladığı mallarla birlikte Dimaşk'a kaçıp Halife Abdülmelik'e sığındı. Bu olaydan sonra uzun bir süre siyasî ve askerî faaliyetlerde ismine rastlanmayan İbn Hübeyre, Süleyman b. Abdülmelik zamanında İstanbul üzerine düzenlenen Mesleme b. Abdülmelik yönetimindeki seferde donanma kumandanı olarak görevlendirildi (97/715). Bir yıl kadar süren bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İbn Hübeyre'nin, o yıllardan itibaren Dimaşk'ta askerî ve siyasî bakımdan önemli bir şahsiyet haline geldiği görülmektedir. Nitekim 100 (719) yılında, memur tayininde liyakati gözetmesiyle tanınan Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından el-Cezire valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Bizanslılar'a karşı İrmîniye üzerinden sefere çıkarak büyük bir zafer kazandı (102/720-21). Aynı yıl içinde, muhtemelen bu başarısının mükâfâtı olarak yeni halife Yezid b. Abdülmelik onu Mesleme b. Abdülmelik'in yerine Irak ve Horasan genel valiliğine tayin etti.

Mutaassıp bir Kayslı olduğu söylenen İbn Hübeyre, genel valiliği sırasında Mühellebîler'i destekleyen Yemen asıllı Araplar'a karşı düşmanca bir tavır takındı; onun bu tutumu bölgede kabilecilik hareketini yeniden canlandırdı. Kaysîler'i tutan Halife II. Yezid de bu politikaya destek verdi ve âdeta Yemenîler'e savaş açan valisinin yetkilerini arttırmaktan çekinmedi. Bu sırada Soğdılar isyan ettiler ve Türkler'in de yardımıyla İbn Hübeyre'nin Horasan valisi Saîd b. Abdülazîz b. Hâris'i ağır bir yenilgiye uğrattılar. İbn Hübeyre, bölge için tehdit oluşturan bu isyan karşısında Horasan valisini azlederek yerine kendisi gibi bir Kayslı olan Saîd b. Amr el-Haraşî'yi getirdi (103/722). Arkasından yeni valinin eman yoluyla teslim aldığı bazı merkezlerde halkı katliama tâbi tutması üzerine onu da görevinden uzaklaştırdı ve yerine Müslim b. Saîd el-Kilâbî'yi tayin etti (105/724); fakat kendisi de aynı yıl içinde yeni halife Hişâm b. Abdülmelik ta-

rafından azledildi (Şevval 105/Mart 724). Bir rivayete göre ilk önemli icraat olarak İbn Hübeyre'yi Irak genel valiliğinden alan Hişâm, onun yerine kabile çatışmalarını önlemesi ve Kaysîler'le Yemenîler arasında denge kurması amacıyla tarafsız konumdaki Adnânîler'e mensup Becile kabilesinin Kasr kolundan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi getirdi. Yeni valinin ilk işi İbn Hübeyre'yi tutuklayıp hapse atmak oldu; ancak oğulları tûnel kazarak onu kurtardılar. Hapisten kaçırıldıktan sonra Dimaşk'a giden ve Mesleme b. Abdülmelik'in aracılığıyla Halife Hişâm tarafından affedilen İbn Hübeyre bundan kısa bir süre sonra öldü (110/728).

İbn Hübeyre, sikke darbı ve ayarı konusunda önemli tedbirler almış ve İslâm döneminde ayar bakımından önceki dirhemlerden daha saf gümüş dirhem bastıran kişi olarak tarihe geçmiştir. II. Yezid zamanına (720-724) rastlayan ve kendisine nisbetle "hübeyriyye" adı verilen bu sikkeler Emevîler zamanında basılan en değerli üç sikkeden biri sayılmıştır. Diğer iki sikke de Irak valiliğinden halefleri olan Hâlid b. Abdullah ve Yûsuf b. Ömer es-Sekkâfî'nin bastırmış oldukları, "hâlidîyye" ve "yûsufîyye" denilen dirhemlerdir. Bu üç dirhem değerini Abbâsîler zamanında da korumuştur. Halife Mansûr'un haraç vergisi toplarken bu üç dirhem dışında Emevî sikkesi kabul etmediği bildirilmektedir (İbnü'l-Esîr, IV, 417). İbn Hübeyre 105 (723-24) yılında, Hz. Ömer'den sonra bir daha ölçümü yapılmamış olan Sevâd arazisini yeniden ölçtürdü ve buna göre tekrar vergilendirilmesini sağladı (Ya'kûbî, II, 313). Âlimlerle iyi ilişkiler kurduğu, tenkitleri yüzünden hiçbirini cezalandırmadığı, memur tayinlerinde adayların Kur'an, fıkıh ve tarih bilgilerine önem verdiği, şiirden de iyi anladığı rivayet edilir (İbn Abdürabbih, I, 21; II, 468). Emevîler'in son Irak genel valisi Ebû Hâlid İbn Hübeyre onun oğludur.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), VIII, 265-278; IX, 277-281, 309-313; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 299, 311-314, 340-344; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkdû'l-ferid*, I, 19, 21; II, 157, 468; VI, 103, 113; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 417; V, 26, 55, 98-103, 115-124; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 223, 229; X, 29-39; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 230; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 151-153, 168, 178, 181, 186, 231; K. V. Zetterstéen, "İbn Hübeyre", *İA*, V/2, s. 756; J.-C. Vadet, "İbn Hubayra", *EP* (İng.), III, 802.

NAHİDE BOZKURT

İBN HÜRREM

(ابن خرم)

Ebû Ali el-Hüseyn b. İdrîs
b. el-Mübârek el-Ensârî el-Herevî
(ö. 301/913)

Muhaddis.

Horasan'ın Herat şehrinde doğdu. Hürrem lakabıyla anılan babasına veya dedesine (İbnü'l-Esîr, I, 437) nisbetle İbn Hürrem diye tanındı. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Irak, Şam ve Hicaz'a ilmi seyahatlerde bulundu; uzun süren bu seyahatleri dolayısıyla kendisine "rahhâl" (gezgin) lakabı verildi. Dimaşk'ta Hişâm b. Ammâr, Bağdat'ta Osman b. Ebû Şeybe, Saîd b. Mansûr gibi muhaddisleri dinledi; İbn Ebû Şeybe ile Muhammed b. Abdullah b. Ammâr el-Mevsîlî'nin tarihlerini bizzat müelliflerinden rivayet etti. Kendisinden Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş yanında İbn Hibbân, Muhammed b. İbrâhim el-Bûşencî gibi muhaddisler rivayette bulundular.

Hadis hâfızı ve ricâl âlimi olan İbn Hürrem'in hadis alanındaki çalışmaları, gayreti ve anlayışı övgüye değer bulunmuş, sika bir âlim olduğu belirtilmiştir. İbn Ebû Hâtim'in, onun Hâlid b. Heyyâc'dan rivayet ettiği hadislerden derlediği bir cüzde bazı asılsız rivayetler tesbit etmesi, bu kusurun İbn Hürrem'den mi yoksa Hâlid b. Heyyâc'dan mı kaynaklandığını bilemediğini kaydetmesine rağmen (*el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 47), bazılarınca İbn Hürrem'in güvenilirliği hakkında şüphe uyandıracak bir husus kabul edilmişse de İbn Asâkir ve Zehebî, bu kusurun babasından münker rivayetlerde bulunan Hâlid b. Heyyâc'a ait olduğunu belirtmişlerdir. Dârekutnî, İbn Mâkûlâ ve İbn Nâsirüddin de İbn Hürrem'in güvenilir olduğu görüşündedir. İbn Hibbân *es-Şaâih*'inde kendisinden bir hadis rivayet etmiş, Ebû'l-Velîd el-Bâcî ise hakkında bir tâdil lafzı olan "lâ be'se bih" terimini kullanmıştır. İbn Hürrem, doksan yaşının üstünde olduğu halde 301 (913) yılının başında Herat'ta vefat etti. İbn Hacer'in 351'de (962) öldüğünü söylemesi (*Lisânü'l-Mizân*, II, 273) bir zühul eseri olmalıdır.

Kaynaklarda İbn Hürrem'in *et-Târîhu'l-kebir* adıyla bir eser kaleme aldığı belirtilmişse de Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*i tarzında alfabetik olarak tertip edildiği, pek çok hadis ve haberi ihtiva ettiği kaydedilen bu eser günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda onun başka eserlerinin bulunduğu da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 47; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, II, 453; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), II, 352; V, 637; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 291; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, V, 396-397; İbnü'l-Esr, *el-Lübâb*, I, 437; III, 386; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, II, 415-416; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 695-696; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 113-114; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 530-531; a.mlf., *el-Müştebih*, I, 233; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 340; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 272-273; *Hediyetü'l-'ârîfin*, I, 304; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/1, s. 331-332; Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, *Mu'cemû'l-a'lâm*, Limasol 1407/1987, s. 209.

KEMAL SANDIKÇI

İBN HÜZEYL

(ابن هذيل)

Ebü'l-Hasen Ali b. Abdîrrahmân
b. Hüzeyl el-Fezârî el-Endelüsî

Endülüslü âlim.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamakta, sadece Fezâre kabilesinden geldiği ve Gırnata'da oturduğu bilinmektedir. Eserlerinden elde edilen ipuçlarına göre XIV. yüzyılın son yarısında yaşamış olmalıdır. *'Aynü'l-edeb ve's-siyâse* adlı çalışmasını 801 (1399) yılında tamamladığına dair bir kayıttan XV. yüzyılın başlarında hayatta bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine eserlerinin muhtevassından Kur'an, hadis, fıkıh ve edebiyat alanlarında tahsil gördüğü sonucuna varılmakta, ancak hocaları hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. *Tuhfetü'l-enfüs* adlı eserinde sadece Şerîf Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Hasenî el-Gırnâtî'nin (ö. 760/1359) hocası olduğundan söz etmekte, atlarla ilgili bir eseri bulunan Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cüzey'in de hocaları arasında yer aldığı sanılmaktadır.

İbn Hüzeyl Endülüslü müslümanlarının tarım, ticaret ve zenaatla meşgul olarak yitirdikleri cihad ruhunu yeniden kazanmalarını ve muhtemel bir hristiyan saldırısına karşı hazırlık yapmalarını amaçlayan Nasrî Sultanı Ganî-Billâh'ın isteği üzerine *Tuhfetü'l-enfüs* adlı eserini kaleme aldı ve çalışmasını 763 (1362) yılında bitirdi. Ancak umulan etki görülmemiş olmalı ki yaklaşık otuz beş yıl sonra, daha da belirginleşen hristiyan tehdidine karşı bu defa Müstaîn-Billâh'a, önceki eserinin *Hilyetü'l-fürsân ve şî'ârü's-şü'cân* adıyla da bilinen ikinci kısmını takdim etti. Bu husus, onun geniş bir kültüre sahip olduğunu ve sultanlarla yakın ilişki kurabilen bir aileden geldiğini göstermektedir.

Eserleri. 1. Tuhfetü'l-enfüs ve şî'ârü's-sükkânî'l-Endelüs. Her biri yirmi kısımdan meydana gelmiş iki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde cihad ve bunun için at beslemenin gereği, ikinci bölümünde savaş atları, binicilik, bakıcılık ve silâhlara dair konular yer almaktadır. Eserde müslümanların cihad ruhunu kamçılایıcı kahramanlık kıssaları yanında savaş tekniği ve binicilik konusunda önemli bilgiler mevcuttur. Özellikle cihad aracı olan at hakkında anlatılanlar o çağın anlayışını yansıtmaya bakımdan değerli görülmektedir. Eserin muhtevassından müellifin Kur'an, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, siyer, felsefe ve atlarla ilgili kitaplardan olduğu kadar kendi tecrübelerinden de faydalandığı anlaşılmaktadır. İbn Hüzeyl ve *Tuhfetü'l-enfüs*'e dair ilmi bir çalışma yapan Hafîl Ebû Rahme, bu kitapla *Hilyetü'l-fürsân*'ı iki farklı eser gibi değerlendirip ayrı ayrı yayımlayan Louis Mercier'nin yanıltıldığını ve *Hilyetü'l-fürsân* adının ikinci bölüme sonradan yakıştırılmış olabileceğini belirtmektedir. Mercier, 1922'de önce *Hilyetü'l-fürsân*'ın Arapça metnini, ardından çeşitli notlarla birlikte Fransızca tercümesini (*La parure des cavaliers et l'insigne des preux de Ben Hođeil el Andalousy*, Paris 1924), daha sonra da farklı bir eser olarak değerlendirdiği *Tuhfetü'l-enfüs*'ün Arapça metnini (Paris 1936) ve Fransızca tercümesini (*L'ornement des âmes et la devise des habitants d'al-Andalus*, Paris 1939) yayımlamıştır. *Hilyetü'l-fürsân*'ın ayrıca Muhammed Abdülganî Hasan tarafından yapılmış bir neşriyle (Kahire 1951) Maria Jesus Viguera tarafından gerçekleştirilmiş İspanyolca çevirisi bulunmaktadır (*Gala de caballeros, blason de paladines*, Madrid 1977). **2. 'Aynü'l-edeb ve's-siyâse ve zeynü'l-haseb ve'r-riyâse.** Hadis, hikmet, darbimesel, hikâye, vasiyet ve vazlardan örneklerin verildiği dört bölümden meydana gelen bir eserdir (Kahire 1303; 1318, Cemâleddin el-Vatvât'ın *Gure-rü'l-haşâ'işî'l-vâziha*'sıyla birlikte; Kahire 1938; Beyrut 1405/1985). **3. el-Fevâ'idü'l-müsattara fi 'ilmi'l-baytara** (Madrid 1935). Nasrî Sultanı V. Muhammed'e (Ganî-Billâh) sunulmuştur. Zirikî, müellifin baytarlıkla ilgili tesbit edilemediği için bu kitabın İbn Hüzeyl'e atfı hususunda şüphesi bulunduğunu belirterek eserin, aynı dönemde yaşayan ve aynı künye ile bilinen tabip Yahyâ b. Ahmed b. Hüzeyl'e ait olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir (*el-A'lâm*, IV, 299). **4. Makâlâtü'l-üdebâ' ve münâzarâtü'n-nucebâ'.** Müellifin yine V. Muhammed için yazdığı bir eser olup

her birinde birer hikâye, menkıbe, atasözü, öğüt ve şiir bulunan yüz bölümden (makale) meydana gelmektedir. Eserin British Museum'da (Suppl., nr. 1144) bir nüshası mevcuttur. **5. Tezkiretü men it-teķā.** İbn Hüzeyl'in *'Aynü'l-edeb*'inde bahsettiği bu eseri Zirikî müellifin basılı kitapları arasında göstermiştir. **6. Kemâlü'l-buğye ve'n-neyl.** Bu eser de *'Aynü'l-edeb*'de geçmektedir. İbn Hüzeyl'in şiirinden sadece iki beyti Makkarî nakletmiştir (*Nefhu't-ţib*, IV, 19).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hüzeyl, *La parure des cavaliers* (trc. L. Mercier), Paris 1924, tercüme edenin girişi, s. V-XV; Makkarî, *Nefhu't-ţib*, IV, 19; Charles Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts*, London 1894, s. 722-723; Serkis, *Mu'cem*, I, 273; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 379; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 149, 653-654; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1635; Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften*, s. 39; Sa'd Muhammed el-Hecresî, *ed-Delîlû'l-bibli-yûcrâfi li'l-merâci' bi'l-vaţani'l-Arabî*, Kahire 1975, s. 154; D. Grimwood v.dğr., *Arab Islamic Bibliography*, Sussex 1977, s. 186; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lletî nü-şiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 130; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 299; H. Ritter, "La Parure des Cavaliers et die Literatur Über die Ritterlichen Künste", *Isl.*, XVIII (1929), s. 116-119; Hafîl Ebû Rahme, "Alî b. Hüzeyl el-Endelüsî ve kitabüh: *Tuhfetü'l-enfüs ve şî'ârü's-sükkânî'l-Endelüs*", *MMLA'dr.*, sy. 17-18 (1982), s. 103-140; F. Viré, "İbn Hudhayl", *El'* (İng.), III, 804; Ferâmerz Hâc Minû-ğhrî, "İbn Hüzeyl", *DMB*, V, 109-110.

CELAL KIRCA

İBN İNEBE

(ابن عنبه)

Ebü'l-Abbâs Cemâlüddîn Ahmed
b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. el-Mühennâ
b. Inebe ed-Dâvûdî el-Hasenî
(ö. 828/1424)

Ebü Tâlib ailesinin özellikleri
ve nesebi konusundaki eserleriyle
tanınan âlim.

748 (1347) yılında Hille'de doğdu. Hz. Hasan'ın torunu Abdullah Mahz'ın neslinden geldiği ve nesebinin yirminci halkada Hz. Ali'ye ulaştığı bilinmektedir; bundan dolayı Hasenî, annesi Hz. Hüseyin neslinden geldiği için de bazan Hüseyinî nisbesiyle anılır. İbn Inebe künyesi dedelerinden Inebe el-Asgar'dan alınmadır ve bunun İbn Ukbe, İbn Utbe, İbn Anbesse şekillerinde okunduğu da görülür (Tebri'î, VIII, 127).

İbn Inebe, ilk öğreniminden sonra Mecdüddin Muhammed Alemüddin Ali en-Nakib'den İbn Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini oku-